

temes

d'in-fàn-cia

educar de 0 a 6 anys

L'infant
i el parvulari

Maria Teresa Codina

Correcció: Mercè Marlès Montes

Disseny: Enric Satué

© M. T. Codina i Mir 1998, 2012

© Per a aquesta edició:
A. M. Rosa Sensat
Av. Drassanes, 3
08001 Barcelona, 2012
www.revistainfancia.org

Primera edició: abril 1992
Primera reedició: octubre de 1998
Segona reedició, revisada i augmentada:
juliol de 2012

Fotografies cedides per l'Escola Pública
Pinetons de Ripollet

Imprès a: Romanyà-Valls
Verdaguer 1 - 08786
Capellades (Barcelona)

ISBN anterior: 84-89149-46-1
ISBN: 978-84-92748-82-2
Dipòsit legal: B. 21461-2012

«Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat d'excepció prevista per la llei. Dirigeixi's a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessita fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.»

Poques vegades, en la col·lecció Temes d'Infància, s'ha fet una edició revisada d'un llibre. Es podria pensar que en aquest cas té lògica perquè fa vint anys de l'edició inicial i durant aquest període de temps la realitat ha canviat, però en aquest cas la revisió és i no és perquè la realitat ha canviat i demana una actualització, és perquè l'autora és rigorosa i exigent amb ella mateixa.

El contingut del llibre és sòlid, com ho són els textos clàssics de la pedagogia. Se sustenta sobre l'experiència, l'observació continuada i la reflexió, i l'estudi rigorós per contribuir a crear una realitat cada cop millor per als infants de parvulari.

Amb aguda delicadesa s'hi desgranen, qüestions de fons com el desig que l'infant esdevingui protagonista del seu aprenentatge i que el seu desenvolupament es faci en el marc d'una institució oberta, receptiva, que progressa dia a dia amb el diàleg constructiu, fermament arrelada a la pròpia realitat i alhora coneixedora del món i del seu temps.

in-fàn-ci-a

Sumari

L'etapa infantil i les entitats educatives	9
De la inseguretat dels 2/3 anys a la maduresa dels 5/6 anys	17
Actuació educativa com a resposta a les necessitats de diversos ordres	24
Necessitats d'ordre corporal	24
Quadre: Desenvolupament corporal. Domini psicomotor	28
Necessitats d'ordre intel·lectual	30
Quadre: Desenvolupament i estructura mental	38
Necessitats d'ordre afectiu	42
Quadre: Desenvolupament de sentiments i d'actituds bàsiques	46
Necessitats d'ordre social	48
Quadre: Relació amb l'entorn social	56
Comunicació-llenguatge-representació	59
El llenguatge com a procés mental actiu i complex	59
Desenvolupament i aprenentatge del llenguatge	61
Quadre: Desenvolupament del llenguatge/comunicació/representació	68
Coneixement d'un mateix, desenvolupament de la personalitat	71
Identitat. Personalització	71
Sociabilització. Diversitat	74
Massificació. Intimitat	78
Quadre: Desenvolupament de la personalitat	80
Cap a la conquesta de la llibertat personal	83
Habituarió/autonomia	84
Consciència moral	89
Valors	89

Imitació/creativitat	91
Eficiència/gratuitat, realisme/fantasia/humor	93
Quadre: Comportament en la vida habitual	96
Desenvolupament i progrés com a interacció	101
Bibliografia	105

L'etapa infantil i les entitats educatives

En el llarg procés de l'educació de l'infant, hi ha un moment en què la institució escolar entra a jugar un determinat paper. La finalitat de la institució i, per tant, també les seves funcions i els seus trets característics dependran de l'edat de l'infant o dels infants que considerem, és a dir, segons es tracti de l'escola bressol, del parvulari o de l'escola primària. El que tenen en comú les diferents formes d'institució escolar és el fet de formar part del sistema educatiu: cada una d'aquestes entitats, té previstos els seus objectius, així com les formes d'assolir-los en el lloc i el moment determinats. Així, en cada cas ens trobem davant d'un projecte d'educació amb la corresponent organització, que respon a uns principis generals, inspirats en uns valors determinats.¹

La institució escolar representa la formalització de l'educació. Des d'una visió àmplia, podem diferenciar entre *l'educació informal* (procés educatiu que el nen viu a casa i/o en el seu entorn) i l'educació formal (la que viu en el marc de la institució escolar).

Pel que fa a l'etapa infantil, enumerem algunes tendències que, segons els moments i situacions, orienten les opcions de les famílies.

1. A la nostra Comunitat Autònoma, des de novembre de 2010, la LOE.(Llei d'educació a Catalunya) determina els principis, les finalitats i els valors que emmarquen les concrecions del sistema educatiu en les seves diferents etapes.

- Un cop superat el temps en què l'atenció a la primera infància tenia un objectiu purament assistencial², tot i que progressivament s'ha anat reconeixent el valor de l'educació des de les primeríssimes edats³, no podem considerar plenament superada la tendència a menysvalorar l'etapa infantil prèvia a l'escolarització obligatòria.
- D'un temps ençà, l'augment i la diversitat d'entitats adreçades a l'*educació informal* dels infants menors de 6 anys, expressa, per part de professionals de l'educació, la voluntat de facilitar a les famílies recursos educatius a temps parcial, sigui per sortir al pas a la manca de places escolars, sigui com a col·laboració i/o orientació en els diferents aspectes del desenvolupament dels infants.⁴
- És evident que la creixent potenciació del medi ambient en especial de l'entorn proper en l'aspecte natural i en el social, duen a mirar l'entorn com a agent d'educació.

A simple vista podríem trobar contradicció entre les diverses tendències, si ens limitéssim a visions parcials i/o compartimentades, tant del nen com de la mateixa educació.

2. No podem oblidar el progrés que en la vessant educativa va representar, l'any 1981, el traspàs de les competències relatives als 0-3 anys del Departament de Sanitat (Direcció General de Serveis Socials) al Departament d'Ensenyament.

3. La LOGSE (Ley de Ordenación General del Sistema Educativo) del 09/10/90, va institucionalitzar l'educació infantil: el mateix nom expressa un canvi de concepte en relació a l'anterior "preescolar", que afavoria la imatge d'una etapa sense entitat pròpia i donava prioritat a l'escolaritat per sobre de l'educació. El Reial Decret de 06/09/2006 concretava els aspectes bàsics del currículum de l'educació infantil per a tota l'etapa 0-6 anys. Posteriorment la LOE (Ley Orgánica de Educación), del 03/05/2006, va establir la gratuïtat per al segon cicle d'educació infantil. A Catalunya, el Decret del 09/09/ 2008, ordenava els ensenyaments del segon cicle de l'educació infantil.

4. Recurs especialment útil quan la situació laboral i econòmica de les famílies du a que, pares en atur, tot i que valoren la qualitat educativa que representa l'educació formal, optin per atendre l'infant, a la pròpia llar alhora que aprofiten l'atenció que entitats d'aquest tipus els ofereixen.

Si bé la LEC no contempla l'obligatorietat de l'Educació infantil, el fet que el seu segon cicle estigui inclòs entre els ensenyaments gratuïts i obligatoris, posa en evidència la importància que la societat actual, a través de la política educativa, concedeix a aquesta etapa.

Sigui quina sigui l'opció de la que es parteixi, no podem oblidar que bàsicament l'infant és una **unitat**: precisament, com més curta sigui la seva edat cronològica, més forta serà la cohesió entre els components de la seva persona. Aquesta característica de l'infant que fàcilment tenim present quan ens referim, per exemple, a aspectes reconeguts del desenvolupament dels més petits (fisiològic, motriu, afectiu), l'hem de fer extensiva a tot el període infantil quan ens referim a cercles de l'àmbit social que actuen simultàniament. Això ens orienta per situar el lloc que la família, la institució escolar i l'entorn, en ordre de proximitat i d'intensitat, ocupen respectivament en el procés educatiu. El grau d'aquesta mateixa unitat biopsicosociològica de l'infant segons quina sigui l'etapa en què es troba, ens dóna pautes per trobar les actuacions adequades. Així, si d'una banda cada un d'aquests àmbits té una funció reconeguda i una responsabilitat determinada, la interrelació de tots ells representa una nova dimensió que haurem de considerar i utilitzar quan convingui.

Resulta evident el paper prioritari del **nucli familiar** en el desenvolupament de l'infant. La seva transcendència parteix del fet que aquest és el lloc i el moment en què l'infant fa experimentar les primeres relacions interpersonals: pares, germans, altres persones –infants o grans– relacionades amb la família. La qualitat d'aquesta relació deixa la seva empremta en el desenvolupament de l'infant. Tot i que aquesta visió intensifica la vessant de la responsabilitat, no suposa, d'altra banda, que resulti inamovible l'orientació que aquestes experiències marquen. Encara més, ens atreviríem a afirmar que el pes específic de les experiències d'interrelacions positives és més fort que el de les mancances o experiències negatives. Les positives marquen punt de referència: és a dir, el grau de satisfacció que l'infant ha viscut

li dóna la seguretat que allò és possible, i quan aquest estat d'ànim es repeteix, constitueix un referent que, gairebé instintivament, l'infant incorporarà en la seva escala de valors. En canvi, l'experiència que no es dóna, representa psicològicament una mancança més que una vivència negativa. És clar que el que ara podem considerar en l'aspecte **quantitatiu** (mancança), si a mig termini no queda superat adquirirà aspecte **qualitatiu**: el que s'havia viscut com a manca de satisfacció o de felicitat, esdevindrà insatisfacció o infelicitat. Per posar un exemple: l'infant que rep l'aliment adequat (quantitat, qualitat, moment) inicia i continua una línia d'experiències positives, mentre que aquell que no el rep amb aquestes característiques, quan el rebí podrà iniciar una línia, la seva pròpia, d'experiències positives: hi haurà una descoberta que ja servirà de referent. Això no vol pas dir que el temps viscut en actitud de satisfacció o d'insatisfacció no tingui la seva repercussió en el desenvolupament de l'infant: sovint l'educador copsarà aspectes d'experiències anteriors que caldrà suplir, completar, compensar.

Avui, quan parlem de "nucli familiar", no podem limitar-nos a la família convencional: com a institució, la família tradicional (pare, mare, fills), per ella mateixa ni té l'exclusiva de les bones relacions interpersonals ni les garanteix. La situació actual, en què cada cop és més freqüent trobar famílies sense vincles de sang (modalitats d'adopció, fills d'un matrimoni anterior, d'aparellament igual o desigual, de mares solteres), no pot implicar que per principi siguin negatives les relacions que s'estableixen amb l'infant: pel fet de formar part de la realitat social i familiar d'aquest infant i de la seva experiència, aquestes persones són ja elements fonamentals del seu món. Les relacions mostraran tendències que al moment oportú esdevindran vivències i/o experiències per a l'infant i determinaran reaccions, actituds que formaran part del seu bagatge personal. En definitiva, l'experiència que l'infant ha de poder fer és la *d'estimar i sentir-se estimat*.

Entre les innombrables facetes de l'estimació, podríem considerar les següents com a pedra de toc de l'experiència que els infants han de poder fer:

- **per part dels adults**, el sentit de responsabilitat, la dedicació, l'equilibri comprensió/exigència, la comunicació, la coherència;
- **per part dels infants**, la seguretat, la confiança, el desig manifest de progrés/creixement, la comunicació.

Aquests aspectes són indicadors de la qualitat de relacions, ocupin el paper que ocupin els adults que són el subjecte d'aquesta relació.

Avançant en els cercles progressius i alhora permeables de les relacions, podem considerar que habitualment la **institució escolar** (escola bressol, parvulari), ocupa el segon lloc. Té la particularitat de ser el primer lloc i moment en què l'infant es troba en una situació qualitativament diferent de la de casa. Representa el començament de l'*educació formal*. Tot i que de forma genèrica diem que l'escola bressol és la primera institució amb què la nena i el nen tenen contacte, hem d'adonar-nos de la diferència substancial entre l'espai educatiu que representen respectivament l'escola bressol i el parvulari. Simplificant, podríem dir que l'escola bressol eixampla i dona una nova dimensió al marc familiar, mentre que el parvulari incorpora l'infant en una comunitat educativa més àmplia.⁵

Al parvulari l'infant percep que es troba davant d'adults diferents dels habituals a l'entorn familiar⁶, i entre mainada de la seva mateixa edat per als quals ell és un entre molts d'altres. Aquesta novetat pròpia de l'entrada a l'escola infantil, d'un temps ençà queda accentuada per

5. Especialment quan el parvulari forma part d'un centre que acull infants dels 3 fins als 12 anys.

6. Situació que no li resulta desconeguda si prèviament ha anat a l'escola bressol.

la diversitat dels infants: la trobada amb coetanis de diferent parla, costums i color de pell constituirà, tant per als autòctons com per als nousvinguts, la primera experiència de pluralitat social. I és que l'infant comença a formar part d'una col·lectivitat amb totes les vessants que això suposa.

També en les activitats és palesa la diferència respecte del que fins ara havia viscut: cal un ordre que atenyi el conjunt, un ritme, unes formes de fer determinades. La relació amb l'adult tot i que pot ser –i convé que ho sigui– individualitzada, també gradualment es realitzarà de forma col·lectiva: l'infant s'haurà d'acostumar, doncs, a interpretar com adreçat a ell personalment, allò que el mestre diu per a tot el grup-classe.

Els primers contactes amb el centre escolar tenen una importància especial: en l'infant aquest primer esbós d'institució o bé suscita una actitud positiva, de "plaer" (bona disposició, obertura, confiança...) o bé li provoca una reacció negativa de "displaer" (por, inseguretat, tancament...). Tant la institució –el centre concret– com l'educador n'han de ser conscients. La transcendència, que aquestes percepcions i contactes primerencs tindran en tot el procés educatiu posterior, demana una cura adequada de tot el que, en els diferents nivells, fa referència a l'educació dels petits: des de la normativa que procedeix de l'administració escolar, fins al projecte educatiu del centre, passant per la preparació dels mestres

Aquests hauran de tenir en compte la situació sociològica de cada infant per orientar la relació entre els companys. Tant el que pertany a la majoria, com el que ara i aquí pertany a una minoria, necessiten trobar criteris i viure valors que afavoreixin la proximitat i la naturalitat en el tracte i condueixin a una convivència enriquidora.

El tercer dels cercles és l'**entorn social** en què es troba immers el nucli familiar de l'infant i, per tant, ell mateix. La situació sociològica, les condicions econòmiques, l'emplaçament geogràfic de l'habitatge, les característiques de la manera de viure, de parlar, la prioritat en els

interessos, motivacions, necessitats, en relació als mateixos aspectes de la cultura majoritària en aquell moment i lloc, constituïran la base del bagatge cultural amb què l'infant entra a l'escola. Sigui com sigui, aquest és el *seu haver* és a dir, en l'ordre pedagògic, el punt de partida per connectar amb la seva persona, aspecte que caldrà tenir especialment present en el cas dels nouvinguts.

Des d'un punt de vista més ampli, ens trobem davant del tema tan complex de la relació entre la societat i les funcions de la institució escolar que podríem simplificar amb interrogants com: què espera de l'escola la societat d'avui? quina part té avui la societat en la formació dels ciutadans de demà? l'escola ha de seguir, contrarestar, preveure, preparar a què?

La influència de l'entorn en el procés educatiu de l'infant és el que coneixem per *educació informal*. Tanca els tres cercles en què simultàniament es desenvolupa l'infant i que donen motiu a constants interaccions. No podem oblidar el lloc creixent que en tots els àmbits tenen les noves tecnologies, ni la influència –fins i tot sovint agressiva– dels mitjans de comunicació. És evident que la responsabilitat és també diferent segons el cercle en què ens moguem: en aquestes pàgines ens referim al segon; per tant, enfoquem el tema des de l'òptica de l'educació formal, ens deturem especialment en el cercle de la institució escolar i en la responsabilitat professional que compartim com a educadors i mestres, sense oblidar la responsabilitat educativa que tots tenim com a ciutadans, a part de la que tinguem a nivell familiar.

Si en parlar de les experiències del nen en el nucli familiar hem considerat la importància de les positives i hem mirat les negatives com a mancances o etapes encara no assolides, ara també caldria considerar les interaccions entre família, escola, entorn, com a agents educatius que, segons els moments i les situacions resultaran complementaris, substitutoris, compensatoris de vegades.

Al parvulari, precisament per la unitat que és el nen petit, i que a la seva manera constantment reclama que els grans tinguem en compte,

per part d'ell no és difícil evitar compartiments entre els tres cercles. Pel que fa als adults, cal que enfoquem aquesta etapa conscients del lloc que ocupa la nostra actuació: l'hem de mirar com una inversió de rendiment alt, amb un procés comparable a l'interès compost. En aquest marc se situa el paper dels altres dos cercles –familiar i entorn– i, sobretot, de l'espiral ascendent de les interaccions.